

УДК 007

Людмила Таран

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ КНИГОВИДАВНИЧОЇ ГАЛУЗІ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ 1917—1927 РОКІВ

Анотація. Розглядається діяльність приватних, кооперативних, державних видавництв у 1917—1927 роках.

Ключові слова: видання художньої літератури, державні, кооперативні, приватні видавництва.

Аннотация. Рассматривается деятельность частных, кооперативных, государственных издательств в 1917—1927 годах.

Ключевые слова: издание художественной литературы, государственные, кооперативные, частные издательства.

Summary. The operation of private, joint, narrow and state publishing houses is described in this article (1917—1927).

Key words: publishing of fiction, state and private publishing houses.

Актуальність. Видання книжок, особливо художньої літератури, видавнича діяльність загалом невіддільно пов'язані з культурним життям суспільства, свідчать про його духовний розвиток, спроможність розвивати моральний та естетичний потенціал. *Метою статті* є показ динаміки утворення державних, приватних, громадських видавництв в Україні в період 1917—1927 років ХХ ст.

Стрімкі зміни суспільно-політичного життя часів Першої світової війни надали нового імпульсу розвитку національної культури, а доба національно-визвольного руху і революції дала потужний поштовх до пробудження творчого потенціалу народу. В Україні з'явилися щоденні газети (“Нова Рада” за редакцією А. Ніковського, “Робітничка газета” за

редакцією В. Винниченка та інші), відкрилися нові навчальні заклади (Педагогічна академія, Український народний університет у Києві, університет в Кам'янці-Подільському), засновано Національну бібліотеку України, Українську державну академію мистецтв тощо. В різних містах України було відкрито понад 80 українських гімназій, а вже створені школи переходили на українську мову викладання. На тлі піднесення українського культурницького життя відчутно зросла потреба в українській книжці, особливо художній. У цих умовах лише протягом 1917 р. “виникло 78 видавництв, а в 1918-му їх налічувалось вже 104” [5, 75]. Набула прискорення діяльність видавництв, створених раніше, переважна більшість яких випускала українську художню книгу. Серед них —

видавництво “Вік”, організоване в Києві ще 1895 р. як видавничий гурток творчої молоді. До його створення причетні історики та письменники А. Кониський, В. Доманицький, О. Лотоцький, С. Єфремов, Ф. Матушевський. Воно існувало до 1918 р., головним напрямом роботи була пропаганда української класичної літератури. Книжки видавництва “Вік” вирізнялись високою поліграфічною культурою, мистецьким оформленням та редагуванням. Талановиті ілюстрації Ф. Красицького, І. Бурчича прикрашали навіть невеликі за розміром книжки і тим приваблювали читача. Видавнича спілка “Дзвін”, заснована ще в 1907 р. В. Винниченком, Л. Юркевичем та Ю. Тищенком, випускала твори українських письменників, а також кращі зразки зарубіжної літератури. Великий досвід у виданні творів красного письменства мало київське видавниче товариство “Час”, утворене письменниками В. Королівом-Старим, П. Петрушевським та М. Синицьким 1890 р.

Видавничий осередок “Грунт” видавав серії “Універсальна бібліотека”, “Народна бібліотека”, “Театральна бібліотека” тощо. Твори красного письменства видавало також кооперативне підприємство “Книгоспілка”.

Діяли також видавництва, створені раніше за межами України (переважно в Росії, де утиски українського слова не були такими нещадними) і перенесені до Києва після подій 1917 р. Так, відновило діяльність видавництво “Друкар”, засноване 1917 р. у Петербурзі, переїхало до Києва з Москви й видавниче товариство “Вернигора”, що провадило видання переважно творів класичної літератури – української й перекладної. До видання художньої літератури було також причетне “Благодійне товариство з видання загальнокорисних та дешевих книг”.

В Україні були створені умови для розвитку приватного книговидання. “Численні приватні видавництва діставали від уряду безвідсоткову позику, що сприяло активізації їх діяльності” [6, 18]. Серед них особливо помітний доробок мало видавництво М. М. Грінченко. Тут вийшли друком твори Б. Грінченка, Марка Твена, Г. Х. Андерсена, Г. Бічер-Стоу. Видання були ілюстровані, виходили на якісному папері, відповідали основним вимогам друкарського

мистецтва. Цікавою видається діяльність приватного видавництва Д. Кащенко в Катеринославі, що видавало белетристику. Тут же діяло приватне видавництво “Стежка додому”.

Слід зазначити, що видавництва та видавничі осередки діяли не тільки в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, а й у невеликих містах і містечках — Вінниці, Катеринодарі, Черкасах, Лубнах, Полтаві, Кобеляках, Охтирці та ін. Виданню української художньої книжки сприяли й видавничі осередки товариства “Просвіта”, інтенсивне зростання яких спостерігається з березня 1917 р. (Полтава, Могилів-Подільський, Васильків, Троїцьк, Кролевець, Київ, Вінниця, Золотоноша, Кременчук, Харків та ін.) [11, 4].

На тлі загального зростання книжкової продукції відбувалося зростання частки художньої літератури. З 1917 по 1918 роки кількість виданої українською мовою літератури зросла з 814 до 1184 назв [10, 5]. На 1918 р. загальний тираж книжок, виданих лише в Києві та найбільших містах України, становив 4 млн. 666 тис. примірників, з них творів красного письменства — 652 тис. [2, 22].

Видання художньої книги в Україні в перші роки радянської влади пов’язане з діяльністю Всевидаву, згодом реорганізованого у Всеукраїнське державне видавництво (Всеукрдержвидав). І хоча в 1919 р. ще продовжували працювати окремі видавництва, які почали свою роботу в 1917—1918 роках, з утворенням Всевидаву їх діяльність була припинена. На кінець 1920 р. правобережна філія ВДВ починає видавати “Універсальну бібліотеку”, в якій вийшли й твори художньої літератури.

Усього ж у 1920 р. Всевидав випустив 15 назв творів красного письменства, якщо додати сюди 5 назв поетичних видань, то це становить менше 3% від загальної кількості видань (676 примірників.) [10, 31]. Навесні 1921 р. Всеукраїнське державне видавництво випустило першу вартісну художню книгу — збірку Т. Г. Шевченка.

Цього часу засновано багато державних й урядових видавництв, що існують як спеціальні підрозділи при різних урядових, адміністративних, наукових та інших установах. Вони видають книжки, пов’язані переважно з діяльністю цих установ.

Нова хвиля поживлення видавничої діяльності в Україні, і зокрема видання художньої літератури, пов'язана з упровадженням нової економічної політики. Так, якщо в 1921 р. приватних видавництв було 5, то в 1922 р. — 9, а в 1923 р. — 22 (з них 18 — українських, 4 — російські) [11, 26]. Натомість зменшилася кількість кооперативних видавництв. На цей період припадає діяльність видавництва “Цех каменярів” (Харків), яке видавало переважно поетичні збірки. Також діяли видавництва “Слово”, “Спілка”, “Гольфштурм”, “Всеуви-то”. Видавництво “Слово” вирізнялося поміж інших підходом до книжки як до витвору мистецтва, тому чи не кожне видання “Слова” було взірцем високої художньої культури.

У зв'язку з процесами українізації значно зросли кількість і тираж книжкової продукції українською мовою. Так, за кількістю назв — з 4508 у 1924 р. до 5413 у 1928 р. В 1924—1925 роках видань українською мовою було 40%, а в 1927—1928 — 54%. Головним видавцем художньої книги було ДВУ, але в умовах нової економічної політики воно поступалося своєю монополією. Виникає низка відомчих і приватних видавництв. Багато з них “працювали, не знаючи ринку, не пристосовуючись до нього, часто виступали на ньому як конкуренти, проводячи паралельну роботу” [10, 10].

У 1923—1924 рр. приватні видавництва видали 4% усієї книжкової продукції, а в 1926—1927 роках — уже 10,1%. Найпродуктивнішими були “Космос”, “Час”, “Сяйво”, “Рух”. Видавництво “Рух” видало багатотомне видання творів В. Винниченка, а також окремі

оповідання, п'єси. Видаючи у 1927 р. твори О.Кобилянської, у ювілейному 4-му томі, присвяченому 40-річчю літературної діяльності письменниці, було подано вступну статтю І.Лизанівського та автобіографію ювілянтки. Але згодом приватний сектор згортає свою діяльність, поступається окремими ділянками, що в них був до цього часу майже монополістом. Так, дитяча література, що була пріоритетом приватних видавництв, переходить до державних видавництв — ДВУ, “Книгоспілки”. Ще на початку діяльності ДВУ було доручено реєструвати всі видавництва і надавати їм дозвіл на видання окремих книжок. Уже у 1927—1928 роках частка літератури, що вийшла у приватних видавництвах, знизилась до 6,5%. Натомість засновуються нові видавництва, як наприклад “Червоний шлях”. Це видавництво було утворене шляхом злиття видавництв “Шлях освіти”, “Гарт”, “Плуг” і за обсягом видань майже зрівнялось з ДВУ. Головною його метою було видання масової літератури. Враховуючи читацькі потреби, в Державному видавництві створюється юнацький сектор, де виходять художні твори для дітей та юнацтва.

Висновки. Видавнича діяльність у період з 1917 по 1927 роки виявляє виразну пов'язаність із загальними суспільно-політичними процесами в Україні. 20-і роки позначені загальним піднесенням художньої літератури, її жанрів і напрямів, а звідси — розвиток видавничої справи у цій галузі. Наприкінці 1920-х років процеси формування тоталітарної держави накладають відбиток на всі ділянки суспільства, зокрема й на книговидавничу галузь.

Література:

1. Биковський Л. У службах українській книжці / Л. Биковський; упорядкув. Л.Винаря, Я. Ісаєвича. — Л., 1997.
2. Голос друку : Критико-бібліографічний часопис. — Х. : Всеукр. держвидав, 1921.
3. “Дзвін” // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / Голов. ред. В. Кубійович. — Репринт. відтворення. — Львів, 1993. — Т. 2. — С. 559.
4. Іващенко Н. Л. Відтворюючи історичну справедливість / Н. Л. Іващенко // Культура України: Історія і сучасність. — Вип. 10. — 1994. — С. 42.
5. Історія української літератури. XX сторіччя: У 2 кн. Кн. 1. 1910—1930-ті роки: навч. посіб. / за ред. В. Г. Дончика. — К.: Либідь, 1993. — С. 18.
6. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917—1923) / Ківшар Т. І. — К., 1996.
7. Книгар: щомісячний критико-бібліографічний журнал. — 1917. — Ч. 1.
8. Книгар: щомісячний критико-бібліографічний журнал. — 1917. — № 2.
9. Книгар: щомісячний критико-бібліографічний журнал. — 1917. — № 3.
10. Козаченко А. 10 років книжкової продукції Радянської України / А. Козаченко. — К., 1929.
11. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції / Меженко Ю. — К., 1928.
12. Пакуль Н. Книга / Пакуль Н. — М., 1929.